

EMÂNET KAVRAMININ İTAAT BOYUTU BAĞLAMINDA HÂBİL-KÂBİL KISSASININ ANALİZİ (Ahzâb Sûresi 72. Âyeti Özelinde)*

Merve Bingöl**

Öz

Bu çalışmanın amacı Hâbil-Kâbil kıssasının itaat kavramı ekseninde incelenmesidir. İtaat kavramının en önemli yönü insanın davranışlarına dönük, gerçek hayatla anlam kazanıyor olmasıdır. Bu sebep ile itaat, Tanrı-insan ilişkisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu önem ile itaati Hâbil-Kâbil kıssası üzerinden açıklamak onu daha anlaşılır kılacaktır. Tefsir geleneğinde Ahzâb sûresinin 72. ayetinde geçen emânet kavramı için çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri itaat olgusudur. Buna bağlı olarak çalışmanın sınırı, emânet olgusunun boyutlarından bir tanesinin ele alınmasıdır. Bu kıssa üzerinden itaat olgusunun temellendirilmesinde amaç; yaşanmış bir olayın insanların üzerinde etki gücünün fazla olacağı ihtimalidir. İtaat ekseninde değerlendirilen kıssanın sadece kavramı ilgilendiren âyetler ile şekillenmesi çalışmanın kapsam alanıdır. Bu çalışmanın hazırlanma gerekçesi, hayatı anlamlandırma çabasında olan müminin Tanrı'yı merkeze alırken, bu gayretindeki önemli unsurlardan biri olan itaatin mâhiyetini doğru kavramasıdır. Bu çalışma, İslâmî bir yaşam biçiminde itaatin doğru anlaşılması açısından katkı sağlayacaktır. Kur'an ile ilgili bir aktarımın altında yatan sebepler ruhsal açıdan ele alarak olaya yaklaşılmaya izlenilen yöntemdir. Yine yöntem gereği açıklık isteyen kavramların lügâvi-ıstılahi anlamları üzerinde durulmuştur. Psikolojik yönü oldukça ağır olduğu düşünülen bu hadisenin akışına yön veren duyguların ne olabileceği üzerinde tahminler yürütülmüştür. Buna bağlı olarak varsayılan duyguların psikolojik tahlili yapılmıştır. Konuyla ilgili ayetlerin tefsirinden gerekli yerlerde istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hâbil-Kâbil, İbadet, İtaat.

* Bu makâle Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan *Kur'an'a Göre Emâneti Yüklenme Olgusu (Ahzâb Sûresi 72. Âyet Özelinde)* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı.

e-mail: bingolmerve66@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1946-5081>

Atıf/Citation: Bingöl, Merve. "Emânet Kavramının İtaat Boyutu Bağlamında Hâbil-Kâbil Kıssasının Analizi (Ahzâb Sûresi 72. Âyeti Özelinde)". *BAiD* 16 (Aralık 2022), 57-72.

ANALYSIS OF THE QISSAH OF HABIL-QABIL IN THE CONTEXT OF THE DIMENSION OF OBEYING OF THE CONCEPT OF TRUST (In The Context of Surah Ahzab Verse 72)

Abstract

The subject of this study is; It is an examination of the story of Habil-Kabil on the axis of the concept of obedience. The most important aspect of the concept of obedience is that it gains meaning with real life, oriented towards human behavior. For this reason, obedience has a very important place in the God-human relationship. With this importance, explaining obedience through the story of Habil-Kabil will make it more understandable. In the tradition of tafsir, various opinions have been put forward for the concept of entrustment in the 72nd verse of the chapter of Ahzab. One of these views is the phenomenon of obedience. Accordingly, the limit of the study is to deal with one of the dimensions of the entrustment phenomenon. The purpose of grounding the phenomenon of obedience through this parable; it is the probability that an event that has happened will have a greater impact on people. It is the scope of the study that the parable, which is evaluated on the axis of obedience, is shaped only by the verses that concern the concept. The reason for the preparation of this study is that the believer, who is trying to make sense of life, puts God in the center and correctly understands the nature of obedience, which is one of the important elements in this effort. This study will contribute to the correct understanding of obedience in an Islamic lifestyle. It is the method followed to approach the event by considering the underlying causes of a transmission related to the Qur'an from a spiritual perspective. Again, the lexical-synonymous meanings of the concepts that require clarification due to the method are emphasized. Estimates have been made on what the emotions might be that guide the flow of this event, which is thought to have a very heavy psychological aspect. Accordingly, a psychological analysis of assumed emotions was made. The explanations of the verses have been used where necessary.

Keywords: Tafseer, Quran, Habil-Qabil, Worship, Obedience.

Giriş

İçinde yaşanılan dünyayı bu türlü yapan, insanın istekleri ve tercihleridir. O, yaratılışından bu yana hayalini kurduğu ne varsa onun için yaşamıştır. İstekleri ve tercihleri ile tarihi şekillendiren insan, kendi dünyasında bir sistemi yönetir gibi yaşayan bir varlıktır. Dolayısıyla bu sistem için gerekli olan yöneme ihtiyacı duymaktadır. Hayatını şekillendirme konusunda ihtiyaçlarını karşılaması gereken insanın bu gereksinimi için çeşit fazladır. Bu listede genelde tercih edilen ise din faktörü olmuştur. Din ise birçok toplumda farklı sınırlar, türlü isimler ile varlığını devam ettirmektedir. Hemen her dini öğretilerde amaç ideal bir hayat olmuştur. Bu sebeple bunlarda birtakım gaye, hedef ve varlık anlayışı vardır.

Pek çok din, pek çok emir ve yasaklar ile insanın hayatına nüfuz eder. İslâm'a göre, her şeyi yaratan Allah özelde insanı bir imtihan ve kendisine ibadet

etmek amacıyla yaratmıştır.¹Yine insanın başıboş bırakılmayacağı vahyedilmiştir.²

Bahsedilen noktalardan hareketle bu çalışmada ilk başlıkta ibadet teması işlenmiştir. İbadetin Allah'a yaklaşmakta bir vesile olmasının nedenleri ve niçinleri ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışmada yoğun olarak kendini gösterecek kavramdan biri itaat olgusudur. Çünkü bu olguyu anlamak, önce ibadetin mâhiyetini kavramayı zorunlu kılmaktadır.

İkinci başlıkta ibadetin kapsamı biraz daraltılmıştır. Hâbil-Kâbil kıssasında geçen ve ritüel olarak devam etmekte olan kurban ibadeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna bağlı olarak da boyutları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü başlıkta itaat kavramı ekseninde Hâbil-Kâbil kıssasının akışı ele alınmıştır. Olaylara yön veren duyguların açıklık kazanmasının kıssayı daha anlaşılır yapacağı düşünülmektedir. Bu sebep ile kıssaya şekil veren duygular psikolojik açıdan analiz edilmiştir.

1. İbadetin Tanımı ve Allah'a Yakınlaşma Bağlamında İbadetin Gayesi

İbadet A-b-d kökünden türemiş müştak bir mastardır. Mâna olarak "Kulluk etmek, tapmak, boyun eğmek, itaat etmek, kul edinmek, köle edinmek, birine bağlanmak ve ondan ayrılmamak."³ demektir. Terim olarak ibadet, "İnsanın; Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyeti ile ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi, daha genel olarak aynı mâhiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder."⁴

İnanan kişi için asıl amaç kutsalı vasıta kılarak hayatta kendi için bir yön bulmaktır. Kutsalın tezahürü olan her şey imânın varlığı ile algılanabilir. Dini

¹ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ez-Zâriyat, 51/56.

² el-Kiyame, 75/36.

³ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Mânzûr, "abd", *Lisânû'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 13/1199.

⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Temmuz 2022).

pratik ile Kutsalı yaşamak nihai noktada mümin kişinin inancının bir getirisidir.⁵ İbadet bu bağlamda inanan açısından önem kazanan bir olgudur.

İnsanın yaratılışındaki önemli özelliklerinden birisi bilinçli bir varlık olmasıdır. Bu bilinç insana anlam ve amaç bağlamında iç âlemini ve dış dünyasını değerlendirebilme yeteneğini kazandırır. İnsan, Kur'ân'a da bu doğrultuda yaklaşırsa ibadetin "Niçin?" sorusuna bulduğu cevapla onu bir gaye olarak kavrayabilir. Kur'ân, yeni bir olgu biçimlendirme yöneliminde bir kitaptır. Yine bu bağlamda insanların ilâhi yönden ıslahı için nâzil olmuş bir kitaptır.⁶ Tanrı'ya ibadet etmekle yükümlü olan insan bunu neye yönelik yapacağını anlamaya çalışmalıdır.

İbadette nihai noktada elde edilecek olan, müminin Allah'a olan yakınlığının ve derinliğinin anlamlı bir düzeyde kuvvetlenmesidir. Bigiyef, imânı kalpte kılınmış inanç olarak tanımlar. Bu açıdan o, imânı; insanın ahlâkına, hareketlerine, iradesine ve dolayısıyla seçimlerine etki eden bir unsur olarak görür.⁷ Buna bağlı olarak İslâmî anlamda en mukaddes rükûn olarak kesin ifadeler öne sürer. İman, onun görüşlerinde iki dünya için bir kurtuluş vesilesidir. Burada Bigiyef'in söylemleri doğrultusunda imân; ahlâk, dünya hayatı, seçimin bir sonucudur, denebilir. Bu özellik imânı, bir yaşam tarzı olan ibadetle sıkı bir ilişki içinde değerlendirmeyi zorunlu kılar. Sadece şekil ve fiziki olarak değil, her türlü insanlık hâli olarak görülmesi gereken ibadet olgusu imân ile bir kez daha önem kazanır.

2. Kurban İbadetinin; Hikmet, İlet ve Maslahat Boyutu

Kurban, örfte Allah'a yakınlaşma aracı olarak kabul görmüş dinî bir ritüeldir. Bununla birlikte kurban, asıl mâna olarak Allah'a yakınlaşmak için O'na yöneltilen herhangi bir şey anlamına işaret eder. Bu bağlamda kurbanlık ve diğer türlü her sadakadan daha geniş ve daha genel bir kapsama sahiptir.⁸

⁵ James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: İz Yayınları, Ekim 2018), 201.

⁶ Fatih Tiyek, *Kur'ân'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Ekim 2018), 27.

⁷ Musa Carullah Bigiyef, *Halk Nazarına Bir Nice Mesele*, sad. Hasan Şahin (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Kasım 2020), 81.

⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2020.) 3/243.

Kurban ibadeti hikmet, illet ve maslahat boyutuna sahiptir. Birinci boyut olan hikmet (حكمة) kelimesi sözlükte “sağduyu, bilgelik, felsefe, asli sebep⁹” mânalarına karşılık gelir. İbadette insandan istenen, Allah’a yaklaşma ve Allah’ta derinleşme maksadıdır:

“Biz, büyükbaş hayvanları da sizin için Allah’ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu hâlde onlar, ayakları üzerine dururken, üzerlerine Allah’ın ismini anınız (ve kurban ediniz) Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık (canı çıktığında) onlardan hem kendiniz yiyin, hem de ihtiyacını gizleyen/gizlemeyen fakirlere yedin. İşte bu hayvanları biz, şükredersiniz diye, istifadelerinize verdik. Elbette onların ne etleri ve kanları Allah’a ulaşmayacaktır. Ancak O’na sizin takvânız erişecektir. Onları bu şekilde sizin buyruğunuza verdi ki, size yolunu gösterdiğinden dolayı Allah’ı tekbir ile yüceltesiniz. (Ey Muhammed) Vazifelerini güzelce yapan, iyilik sevenleri müjdele.”¹⁰ âyetinde kurban ibadetinde amaç yönünden ne aranması gerektiğine vurgu vardır. Bu vurguda asıl olan da hikmettir. Buradan hikmetin imkânı; kan ve kemik ile değil, mâneviyatın, takvânın meydana gelmesine bağlanmaktadır.

İnsanın ruhunu ve dünyadaki konumunu sağlam bir zemine oturtmayı ilke edinen İslâm dini için takvâ önemlidir. Tıgılı, “Mânevi İslâm” modelini dile getirirken takvâ olgusunu bu bağlamda tam merkeze alır. Mânevi İslâm’da esas alınan dindarlık, dönemin şartları esas alınarak, içi boşaltılan yüzeysel kalıpların doğrultusunda meydana gelmemelidir. Bu modelde dindarlık, dinin özüne ve ruhuna uygun bir şekilde davranmak anlamını karşılayan takvâ ölçüsü ile meydana gelecektir.¹¹

İslâmî yorumlara bakıldığında kurban ibadeti insanın yaratılış gayesi¹² ile ilişkili görülür. Bu durum illet boyutu ile birebir ilişkilidir. Allah’a yapılan ibadet, tesbih ve şükür ile gerçekleşir. Kurban, Allah’a yaklaşmak¹³ maksadı taşıdığından O’nu tesbih etmenin ve O’na şükretmenin yollarından biri

⁹ Şükrü Aydın, *Kur’ân’ı Anlamak –Türkçe Çeviriler Bağlamında-* (Ankara: Bilay Yayınları, 2022), 223-228.

¹⁰ el- Hac, 103/36-37.

¹¹ Asiye Tıgılı, *İslâm’da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi* (İstanbul: Mâna Yayınları, Aralık 2017), 218.

¹² ez-Zâriyât, 51/56.

¹³ Ahmet Güç, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Ağustos 2022).

sayılabilir. Âyetten anlaşılın, Allah'ın insanlara yol göstermesinden dolayı O'nu yüceltmek gerektiği ve bu yüceltme noktasında kurban işlevi olan bir araçtır.

Üçüncü boyutta yer alan maslahat unsuru ise kurban ibadetinin yararı olarak ifade edilebilir. Bu yarar, Allah'a yaklaşma konusunda Müslümanlar için bir vesile olarak açıklanabilir. Nefse kötülük ve takvâ kâbiliyetini veren Allah, insan nefsinin kötülük yönünü törpülemek adına Kendisine yaklaşma çabası için fırsat vermiştir. Esasında insanı Allah'a yakınlaştıracak her türlü vesile kurban olarak kabul edilmelidir ve buna bir sınır çizilmemelidir. Allah'a yakınlaştıran unsurları kapsayan ve insanı varoluşsal düzeyde takvâ mertebesine çıkaran kurban ibadetinin en önemli yararı, yani maslahatıdır. Tanrı, kurbanı insan için bu bağlamda bir vesile kılmıştır. Meselâ, bilinçli bir inanan için kurban yalnızca Allah'a yaklaşma konusunda bir vesile iken, bu bilinçten yoksun bir Müslüman bu yaklaşmak adına yardım talebinde bulunmak için toplumda kabul görülen bir zâtı yahut rütbesini bir aracı olarak görmektedir.¹⁴

3. Emânet Olgusunun İtaat Boyutu Ekseninde Hâbil-Kâbil Kissasının Değerlendirilmesi

Âdem'in iki oğlunun ele alındığı bu kıssada yoğun olarak işlenen unsurlar oldukça fazladır. Kötülük, isyan, öfke, haksızlık, kıskançlık, şiddet gibi zararlı duyguların yanında iyilik, sabır, itaat gibi kavramlarla şekillenmektedir. Konu bağlamında âyetleri şu şekilde vermek mümkündür:

“Onlara Âdem'in iki oğlu hakkında haberi gerçek olarak oku. Hani her biri kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. – Kurbanı kabul edilmeyen- ‘Seni öldüreğim’ demişti. O da, ‘Allah sadece müttaki olanlardan kabul eder. And olsun, sen beni öldürmek için bana elini uzatsan ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Ben âlemlerin Rabb'inden korkarım. Ben dilerim ki, sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenesin ve cehennem halkında olasın. Zalimlerin cezası budur’ dedi. Nefsi kendisini kardeşini öldürmeye yöneltti ve nihayet onu öldürdü. Böylece ziyana uğrayanlardan oldu.”¹⁵

Kur'ân'ın bu naklinin yanında, Kitâb-ı Mukaddes'te bu kıssanın Kur'ân'a göre daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. Buna kısaca değinmek gerekirse; Kur'ân

¹⁴ Şükrü Aydın, *Kur'ân'ın Fırkacılık Olgusuna Yaklaşımı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 256.

¹⁵ el-Mâide, 5/27-31.

isim, zaman gibi ayrıntılar ile olayın derinliğine zarar vermemiştir. Ancak Ahd-i Atik'teki Tekvîn (4/1-26) bölümünde durum biraz başkadır. İsimler, mekân açıkça zikredilmektedir. Bu ise olayın hikmet boyutunun ihlâl maruz kalması demektir. Aslında Ahd-i Atik'te kıskançlık, rekâbet, itaatsizlik gibi duygular olaylar içinde motif olarak işlenmektedir. Ancak ortaya çıkan manzarada bu unsurlar Kâbil'in (Kâin) Lebûda ile değil de Âklîma ile evlenmek istemesi ile başlayan serüvende cereyan etmektedir. Kâbil burada nefesine, yine nefsanî istekler yüzünden yenilmiştir. Böylece hadise kötü bir şekilde son bulmuştur. Hâlbuki Kur'ân'da işaret edilen kıskançlık, Hâbil'in Allah nezdinde takvâ ile anılmasının beraberinde Kâbil'de uyanan duygu olmuştur.¹⁶

İslâm tefsir kitapları ve yorum geleneğine bakıldığında ise bu kıssada geçen kişilerin kimlikleri konusunda çeşitli görüşler beyân edildiği görülmektedir. İbn Abbâs, Kelbî gibi isimlerin içinde bulunduğu müfessirlerin çoğunluğu "Âdem'in iki oğlu" tâbirini Hâbil ve Kâbil olarak anlamayı tercih etmiştir.¹⁷ Taberî de bu görüşe katılır. Bunu dile getirirken, Allah'ın muhatapları için herhangi bir şeyi ifade etmekten uzak bir biçimde hitap kullanmaktan münezzehe olduğu noktasından hareket eder. Kurban ibadetinin Âdemoğullarına özel bir uygulama olmasının yanında bunun Yahudilerden önce bir gelenek olduğu insanlarca kabul gören bir durumdur. Yine Taberî, Peygamber'den gelen habere göre cinayetin gelenek hâlini almasının nüvesi Kâbil tarafından atılmış olması sebebi ile düşüncesini böylece temellendirmiştir. Sonuç olarak cinayetin ardından ne yapacağını bilemeyen kardeş, İsrailoğulları'ndan biri olsaydı bunu bilmesi işten bile değildir.¹⁸ Öte taraftan Mâtürîdî, bu kişilerin kimliğini bilmenin bir gereği olmadığına vurgu yapar. Çünkü ona göre bu konuda bilinmesi gereken ve ihtiyaç dâhilinde olan yalnızca kıssanın hikmetidir. Yine kıssa ile edilecek amele vakıf olmaya çalışmak bu ihtiyaç listesinin diğer maddesidir.¹⁹

İnsan için inanç ve inkâr hayatına yön veren seçimlerdendir. Bu seçim, itaati ve isyanı beraberinde getirir. İtaat etmek de isyankâr olmak da insanın nefis ve irade gücü ile ilgilidir. Kur'ân'da Şems sûresinde nefsin iyi ve kötü özelliğine

¹⁶ Tekvîn, 4/1-26.

¹⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, es- Semerkandî, *Te'vilâtü'l Kurân* Tercümesi, çev. S. Kemâl Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, Ağustos 2016), 4/206.

¹⁸ Ebû Ca'fer et-Taberî, , *Câmîu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Beyrut 1995), 5/258, 264, 267.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, çev. S. Kemâl Sandıkçı, 4/206.

işaret edilmektedir.²⁰Burada esas olan, iyi ve kötü zıtlığının bir dengeyi sağlamasının gerekliliğidir. İnsanın nefsi olması ve irade sahibi olması, itaat ve isyana aynı anda yakın durduğu anlamına gelir. Bu onun için hem bir kuvvet hem de bir imtihan sebebidir. İnsanın dünyada yaptığı seçimler ve seçimlere bağlı olan eylemler ile âhiret serüveni kendiliğinden şekillenmektedir. Buradan âhireti etkileme özelliği sahip olan dünya hayatının bağımsız olmadığı kanaatine varmak mümkün gözükmektedir.

Kıssada Hâbil-Kâbil'in sergilediği tavırların nefis kavramı ile yakın ilişki içinde olması bu kavramı anlamayı zorunlu kılar: Nefs, özün bir parçasıdır. Nefs; ruh, canlılık, hayatıyet gibi anlamlara işaret eder.

Terim olarak; his, irade, hayat ve hareket veren hoş bir cevher şeklinde ifade edilmektedir.²¹

Pisagor'dan aktarıldığına göre; şayet nefis, şehvî duyguları terk ederse, kirlerden arınarak varlığın hakikati için fazlasıyla düşünür ve bu hakikate ulaşmak için bir araştırma eyleminde bulunursa; o kişi bir parlaklık, bir ışık kazanır. Böylece Yaratıcı'nın nurundan bir form ile birleşir; bu temizlenme sonucunda kazandığı parlaklık sebebi ile varlığın bütün bilgisi ve formu o nefiste belirir. Bilginin hakikati belirlemesi için nefsin temiz olması şarttır. Nefsin safiyeti ise kirlerinden kurtulması ile meydana gelir. Onun varlığı bilmesi, ancak bir şarta bağlıdır ki, o da temiz olmasıdır. Nefsin parlaklığı ne kadar artarsa, eşyanın bilgisi de o denli belirmeye başlayıp netleşmeye devam eder.²² Kısaca ifade edilirse, nefsin doğru yönlendirilmesi demek Tanrı ile bütünleşmek demektir. Bu da sorumluluğu kabul eden insanın itaat edici yönünü eyleme dökmesi ile mümkün olabilecek bir şeydir. Ayrıca nefsin bu iki kabiliyeti Hâbil-Kâbil hadisesini şekillendirmektedir.

Allah'a itaat bireyin inancının kuvvetinin sözlerine ve davranışlarına yansımaları olarak ifade edilebilir. İsyân ise, inancın içselleşmemesinin bir sonucudur, denilebilir. Hâbil-Kâbil'de itaatın ve isyanın ne demek olduğu gayet aşikârdır. Hâbil'in kazandığı mertebe, inancı sayesinde Allah'a itaat etmenin bir kazancıdır. Bu itaat onun mâneviyatı ile birebir ilişkilidir. Onun, Allah'a lâıyk bir

²⁰ eş-Şems 91/8

²¹ Mevlüt Uyanık vd., *Kitâbu'n-Nefs -Bireysel Özün Keşfi-* (Ankara: Elis Yayınları, Ocak 2020), 167.

²² Mahmut Kaya, *Kindî Felsefî Risaleleri* (İstanbul: Klâsik Yayınları,2002), 247.

kurban seçmesi, yüklendiği sorumluluğa gösterdiği özenin bir tezahürü olarak görülebilir. Bunun yanında durum Kâbil için farklıdır. Onun sorumluluğu hafife alması aynı zamanda yaratıcısını dikkate almaması demektir. Bu da hâliyle Allah'a karşı bir isyan olarak kabul edilebilir. Fakat bu durum bununla sınırlı kalmamıştır. İsyan içinde olan Kâbil, bununla yüzleşmek istememiştir. Muhtemel ki, isyan insanı hatası ile yüzleşmekten alıkoyan bir unsurdur. Durumu kabullenmeye engel olan isyan, diğer olumsuz duyguları körüklemiştir. Zira her şey bu isyanın husûle gelmesiyle başlamıştır.

Kâbil'in sunduğu kurbanın kabul edilip edilmemesinin bir önemi olmadığı düşünerek kurban sunması²³ onu hüsrana uğratmıştır. İlgili âyetlerde geçtiği üzere Kâbil, öldürme niyetini açıkça dile getirmektedir. Öldürme eylemi üzerinde yoğunlaşırsa temelde haset unsurunun etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Haset duygusu; insanın başka birinde mevcut olan şeyin kendinde olmamasının yokluğu ile meydana gelir. Bu yokluk; eziklik, küçük düşmüşlük gibi ruh hâllerini de beraberinde getirir. Var olan durum, bu psikoloji içindeki insanın saldırganlık yönünü açığa çıkarır. Böylece buna sebep olan kişiye acı çektirmek ister. Bazen bununla kalmayarak zarar vermek ister. Hatta onu öldürme cesaretini insana makul gösterir.²⁴ Bu bağlamda Kâbil'in Hâbil'i öldürme girişiminin haset duygusu ile açıklanması makûl gözükmemektedir. Allah'a isyan, ilk bakışta özünde dini bir durummuş gibi durmaktadır. Ama bu hadise, Allah'a isyan etmenin özünde basit bir mesele olmadığını gösterir. Bununla birlikte kıssada görülmektedir ki isyanın varlığı insanı olumsuz istemlerle mücadele etmekten alıkoymaktadır. Kişi kendini terbiye etme gibi çaba sarf etmemektedir.

Kâbil, haset duygusunun yanında Hâbil'e karşı kibirli davranmaktadır. Çünkü Allah'a olan itaatte kusurlu olduğu hâlde bunu kabullenmemektedir. İşte bu kibrin insana haksız bir gurur gücü vermesinden kaynaklanıyor olsa gerektir. İnsanın aşırıya gitmekten çekince göstermemesi bunun doğal sonucudur.²⁵ Kardeşini tehdit ederek onun ölümünü istemesi kibir duygusuyla hareket etmesi ile ilişkilidir. İnsandaki kıskançlık duygusu, genelde muhatabından ve diğer insanlardan gizleyerek yaşadığı bir histir. Fakat kimi zaman dışarı

²³ Ebû Muhammed el-Beğavî, Meâlimü't-Tenzil, Beyrut 1985, 2/240.

²⁴ Leylâ Navaro, *Haset ve Rekâbet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan* (İstanbul: Remzi Kitâbevi, Temmuz 2011), 15.

²⁵ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 159.

vurduğu da olabilir.²⁶ Diyaloglar Kâbil'in bu noktada iç dünyasının betimlenmesine yardımcı olmakta yeterli gözükmektedir. O, duygu yoğunluğunu sabit bir noktada tutmakta oldukça yetersizdir.

Kâbil'in sergilediği tavır onu aynı zamanda kendisini bir rekâbetin içinde olduğu bir noktaya getirmiştir. Hâbil'in kurbanın kabul olmasına gösterdiği tepki; üstünlük duygusunu yoğun olarak hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Artık Kâbil, cinayet düşüncesi ile meşguldür. Bu sebeple kardeşi üzerindeki baskısını artırmak istemektedir. Bu da kardeş rekâbetinin bir sonucu olarak kabul edilebilir.²⁷ Burada cinayetin temelinde yatan güdü şiddettir. Şiddet ise saldırganlığın bir sonucudur. Saldırganlık; engellenme, rahatsız edilen gibi kızgınlık duygusunu harekete geçirmektedir. Harekete geçen kızgınlık saldırgan davranışı beraberinde getirir.²⁸

Kıskançlık; birinin üstün konumda olması yahut sevilen bir kişinin başkasına ilgi gösterildiğinde diğer şahıslarda meydana gelir.²⁹ Bunun insan olmanın bir getirisi olması ve tamamen imhasının mümkün olmaması kıskançlığın ciddiyetini ortaya koyar niteliktedir.³⁰ Bu duygu, kişide kaybetme korkusunu âniden uyandırabilir. Bu kaybetmenin verdiği korku akli devre dışı bırakmaya kadar insanı tahrik etmeye uygundur. Kıskançlığın akli devre dışı bırakması, kaçınılmaz olarak öfkeye sebebiyet verecektir.³¹ Kardeşinin Allah tarafından daha çok sevildiğini istemediği bir şekilde tecrübe etmesi bu kapsamda kıskançlık duygusuna sebebiyet vermiş gibi gözükmektedir. Fakat yine de unutulmaması gereken, insanın buna engel olabilmesi yine onun kendi yaratılışında potansiyeli gereği vardır.³² Aslında kıssaya göre, tüm bu olumsuz duygular, yaratılanın Yaratıcısına olan itaatin eksikliği ile meydana gelen duygulardır. Zira aynı durum Hâbil'de meydana gelmemesi bu savı doğrular gibi durmaktadır. Bunun sebebi, onda itaat kavramının tam anlamıyla

²⁶ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 180.

²⁷ W. & M. Hapworth & J. R. Heilman, *Kardeş Kıskançlığı*, çev. Selma Şenol (İstanbul: Beyza Yayınları, Haziran 1999), 23.

²⁸ Jonathan L. Freedman vd., *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez (Ankara: Ara Yayınları, 1989), 204.

²⁹ Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), 180.

³⁰ Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmîti't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 26.

³¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Yayınları, 2004), 99.

³² Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr (Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981), 30/128.

içselleşmiş oluşudur denilebilir. İtaatin insanda kapladığı bu dini olgunluk onu olumsuz duygulardan koruyucu bir unsur olmaktadır. Kâbil’de durum başkadır. O Allah’a olan itaatsizliğini; kıskançlık, haset, öfke, şiddet eğilimleri ile telâfi etmeye çalışmaktadır. İtaatin yokluğu bu duyguları doğurmaktadır. Doğru zamanda ve yeterli olarak inancın bir tezahürü olan itaatte bir kusur olursa, insan bunu yanlış duygularla bertaraf etmek isteyecektir. İhtiyacı olan terbiyeden mahrum olan ruh, tehlikeli duygulara esir olmaya ayrıca uygun hâle gelmiş vaziyettedir. Hâbil’in şiddete aynı uslû ile karşılık vermemesi, Allah’a itaat ile ruhunu güçlü tutmasının bir sonucudur, tespiti vakaya uygun düşmektedir.

Birbirine tamamen zıt bu iki kişilikte esas olan, iç dünyalarını dışa yansıtma meselesidir. Kur’ân’da geçen âyetin: *“Nefisler, kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır.”*³³ Bu âyet, kıskançlık ve bencilliğin insani bir zaaf olmasına ilâhi bir argümandır. Bencillik, kişinin hemen her konuda kendini merkeze alması temayülüdür.³⁴ İnsanın; kıskançlığa ve bencillığe uygun bir yapısının olması, onu bu özelliklerinden koruyacak vesileler aramasını zorunlu kılar. Bu vesileler, insan ruhunu kuvvetlendirecek birçok yöntemle kişiyi amacına ulaştırabilir. İşte tam bu noktada ibadet, insan için bir yaşam tarzı olarak algılanmalıdır. Allah’a itaatin bu bağlamda ele alınması gerekir. İnanç bir getirisi olan itaat, yine insanın ibadet edici bir varlık olmasının sonuçlarından biridir. Bununla beraber, Allah’a itaat mümin için bir ihtiyaçtır. İnsanın bencil ve kıskanç yönlerini vurgulayan *“İnsan, zayıf yaratılmıştır.”* âyet, bu meseleye açıklık getirir niteliktedir. İnsanın zayıf yaratılışı, onu kıskanç bir noktaya getirir. Dünyayı kendi ekseninde döndüğünü zanını doğurur. Zayıf yaratılışından hareketle bu olay örgüsünde oklar Kâbil’in tarafına dönmektedir. Kıskanan ve bencil bir şekilde davranış sergileyen Kâbil’in, bu hadiseyi şekillendiren duyguları zayıf yaratılışından kaynaklanmaktadır. Hâbil’in sakin olması ve kötü planlara rağmen iyiliğinden ödün vermemesi takvâsı ile ilişkilendirilmeye uygun gözükmektedir. Kâbil, kardeşini tehdit etmektedir, fakat o kardeşinin bu tehdidi üzerine, *“Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder. Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım. Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını*

³³ en-Nisa, 4/124.

³⁴ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 145.

yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur.” demekle yetinmektedir. O hâlde buradan “Takvâ nedir?” sorusunun cevabına; “Allah’a karşı duyulan saygı” demek doğru bir eğilim olmaya uygundur. Konu bu bağlamda ele alınırsa iki kardeşin durumu daha net bir hâl alacağı kuvvetle ihtimaldir. Çünkü, Hâbil takvâ olarak Allah’a karşı saygı çerçevesinde yaklaşmıştır. Buna ilâveten kardeşinin tahrik edici davranış ve sözlerine rağmen Allah’ın sınırlarına sıkıca bağlı kalmakta ısrarcıdır. Bu durum Hâbil’in takvâsını bir kez daha ortaya koyar niteliktedir. Hâbil, kendisine şiddet ve ziyan niyetinde olan bir insanın tehdidinde rağmen salih kul olma ölçüsü ile davranmaktan kendini engellememiştir. Kardeşin saldırgan tutumuna karşı Allah’tan korkmasının; takvâ, güven ve huzurun örnek birer vasıflardır. Bununla beraber Hâbil’in bu üslûbunun boş bir teslimiyet olarak algılanmaması gerekir.³⁵ Mevdûdî, buna ekleme yapar ve kişinin ölüme olan teslimiyetin bir erdem olmadığını, buradaki asıl erdem saldırgan olmamak olmadığını öne sürer. Kâbil’in, öldürme niyeti içinde olmasına karşın Hâbil, saldırgan bir kişiliğe bürünmemiştir. Sonuç olarak bu durum faziletli bir tutum olarak değerlendirilmeye uygun gözükmektedir.³⁶

Sonuç

Alport’un ‘iç güdümlü’ ve ‘dış güdümlü’ olarak tasnif ettiği inanç, insanda iç güdümlü olarak başlar. Burada inanç için iki seçenek vardır: Ya duyguların ve aklın kesiştiği noktada sıkışarak varlığını devam ettirecektir. Ya da teslimiyetin açık bir hâl gelmesiyle özgürleşen bir zihin gereğince bir hayat ölçüsü meydana getirecektir. İnanç için önem taşıyan, Tanrı-insan arasındaki bağı görünür kılan ‘itaat’ın insanda ve onun yaşamında nasıl biçimlendiği hususudur. Duyguların ve aklın yanlış yönlendirmesiyle buhranda kalan inancın kişiyi nasıl şekillendirdiği Kur’ân’î olarak bu hadisede görülmektedir. Bu kıssa inancın ruhsal ve aklî olarak önemli boyutları içermesi açısından önemli özellikler sergilemiştir. İncin sanıldığı gibi basit bir teslimiyet olmadığını ayrıca göstermiştir. İtaatin ancak akli ve ruhi bir boyutla anlaşılır bir olgu olduğunu ortaya koyan bir niteliği haiz olmuştur.

³⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl’il Kur’ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Tayf Yayıncılık, Şubat 2020), 3/236.

³⁶ Seyyid Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 1/475.

İnanan kişi için bir yaşam tarzı olarak kabul edilmesi gereken kavramlardan biri ibadettir. İbadet bu anlamda Tanrı'ya olan inancın hayatla bütünleşmesi demektir. İbadetin, yaşamda inancın bir tezahürü olması Allah'a olan itaati zorunlu kılar. Ahzâb sûresinin 72. âyetinde ele alınan emânet kavramına yüklenen boyutlarından olan itaat, bu kıssada yoğun olarak kendini göstermektedir. Hadise cereyan ederken itaatin varlığı ve yokluğunun sonuçları açıkça gösterilmiştir.

İmânlı ve akleden bir insan için yaşamını anlamlandırma çabalarından önemli olan şey Tanrı'nın rızasıdır. İtaat, bu bağlamda Tanrı'yı razı etme çabasıdır, denebilir. Kıssada Tanrı'nın rızası üzerinden meydana getirilmiş bir itaat olgusu görülmektedir. Ahzâb sûresindeki emânet kavramın esasen akıl olması ve insanın bunu yüklenmesi ile başlayan serüven, Allah'a itaat ile biçimlenmeye devam eder. Allah'a itaat, emânetin akıl olmasının doğal bir sonucudur. Hâbil-Kâbil kardeşlerin ne denli akıllı bir varlık oldukları kıssa vesilesiyle ortaya koyulmuştur. Hâbil, itaat edici kul olmada örnek tavrı sergilemiştir. Kurban ibadetine itaatte kusur etmemesi, Allah'ın katında takvâ bir kul olma mertebesine erişmesine vesile olmuştur. Kötü duygulara ve Allah'a saygısızlığa yeltenmeyen Hâbil, iradeli davranarak kardeşinin yoluna uymamıştır. İtaat edici bir varlık olmak iradeli olma konusunda da insanı başarılı kıldığı açıkça görülmektedir.

Kâbil, kardeşinin aksine emânete ihanet etmiş ve Ahzâb sûresinin 72. ayetin ifade ettiği üzere zalimlerden olmuştur. İtaatin vücut bulmadığı bir bünye, emânet olan aklın kullanılmamasının bir sonucu olmuştur. Emâneti yüklenme ile başlayan dünya hayatı, itaatin varlığını zorunlu kılmaktadır. Kâbil bu zorunluluğu hafife almış ve Allah'ın emrine karşı gelmiştir. Kâbil'in tavırları; öfkenin, şiddetin, kıskançlığın vuku bulması için insanın zayıf yönünün iyice açığa çıktığına bir delil olarak sunulabilir. Bu duygular sadece insan olarak hayatı biçimlendirme gayesinin yokluğunu yaşayan bir varlıkta yer bulabilir. İnsan, inancının gereğini yaparak aslında kendini zayıflıklardan da korumuş olacaktır. İbadette gaye tam olarak budur. Bu bakımdan ibadet itaat için önemli bir yapı taşıdır.

Tüm bunlarla birlikte akli kullanmayarak emânete ihanet etmek sadece Allah'a olan saygısızlıkla sınırlı kalmaz. Kıssada insanın olumsuz duyguları itaatsizlikle başlamış, isyan ile devam etmiştir. Bunlarla birlikte kıskançlık ve haset ile başlayan öfke, şiddetin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Kâbil'deki

öfke diğer duygularını aşırı ölçüde tahrik etmiştir. Kâbil, bu tahrike yenik düşerek diğer kötü duygularla hareket etmekten çekinmemiştir. Şiddet için gayet uygun olan bu zemin Kâbil’de olumsuz bir eylem gücüne sebep olmuştur. Sonuç olarak Kâbil öz kardeşinin dünyadaki hayatına son vermek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

- Aydın, Şükrü, *Kur’ân’ı Anlamak -Türkçe Çeviriler Bağlamında-*, Ankara: Bilay Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Aydın, Şükrü, *Kur’an’ın Fırkacılık Olgusuna Yaklaşımı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Begâvî, Ebu Muhammed el-Huseyn, *Meâlimu’tTenzil* (thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arâbî, Beyrut 1985.
- Bigiyef, Musa Carullah, *Halk Nazarına Bir Niçe Mesele*, sad. Hasan Şahin, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Mânzûr, *Lisânû’l’Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1994.
- Cox, James L. *Kutsal İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: İz Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 1980.
- es- Semerkandî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kurân Tercümesi*, çev. S. Kemâl Sandıkçı, 4. Cilt, İstanbul: Ensar Yayınevi, 2016.
- Freedman, Jonathan L. vd., *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, Ankara, Ara Yayınları, 1. Basım, 1989.
- Güç, Ahmet, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansilopedisi*, Erişim 4 Eylül 2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kurban#1>
- Gürgen, Abrim (ed.) *Erdem Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: Doğu Kütühanesi Yayınları, 1. Basım, 2020, 27.
- Hapworth, W. & M., & Heilman, J. R., *Kardeş Kıskaçlığı*, çev. Selma Şenol, İstanbul: Beyza Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Kaya, Mahmut, *Kindî Felsefî Risaleleri*, İstanbul, Klâsik Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Kitâb-ı Mukaddes, İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâl’il Kur’ân*, çev. Salih Uçan vd., İstanbul: Tayf Yayınları, 3. Cilt, 1. Basım, 2020.

- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ *Tefhîmu'l Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Cilt, 1. Basım, 1996.
- Navaro, Leylâ, *Haset ve Rekâbet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*, İstanbul: Remzi Kitâbevi, 1. Basım, 2011.
- Rahman, Fazlur, *İslâmî Yenilenme Makâleler 2*, çev. Âdil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, et-Tefsîru'l-Kebîr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 6 Temmuz 2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet#1-etimoloji-ve-tanim>
- Tâberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, Câmîu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1995, V, 1. Basım.
- Tarhan, Nevzat, *Duyguların Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 9. Basım, 2011
- Tiyek, Fatih, *Kur'ân'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Uyanık, Mevlüt vd., *Kitâbu'n-Nefs –Bireysel Özün Keşfi-*, Ankara: Elis Yayınları. 1. Basım, 2020.
- Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, Remzi Yayınları, İkinci Basım, 2004.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl, Dâru'IMârifet, Beyrut 2009.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
